

8722

ESTLAND

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Nuckö (Klottorp)

15/8 1935

Isberg, Fridolf, 1935

Svar på ULMA:s frågelista 19 Nödbröd

16 bl.4:o

Sak.reg.26/9 1946

Innehålls förteckning.

	sid.
För ord	2.
Allmänt	3.
Beredning av nödbröd	12
Innehålls förteckning	1.

Landsmålsarkivet Uppsala 8722
Fr. Isberg 1935. NUCKÖ Klottorp
ESTL.

Frgl. 19

Förord.

Uppgifterna om nödbröd har jag upp-
tecknat i Klattarps by, Nucks socken,
Estland, under tiden 19 juli 1935 -
18-juli 1935. Vid uppställningen har
jag dels följt Landsmåls arkivets
fråge lista Nr. 19. dels resonerat med
gammalt folk om det möjligen funnits
andra ämnen, som använts till nödbröd
än de i fråge listan upptagna.

Mina viktigaste sagesmän öro Karl Grönberg och
Anders Kerrasöör, Lisa Grönberg och
utom dessa ha utfrågats ett tiotal andra
personer. Uttryck och benämningar
äro skrivna med lous mål med ät följande
över sättning till riks svenska.

Klattarp 18 juli 1935 Fridolf Isberg.

Allmänt.

Beteckning för missväxt är.

msald sas ora (mselt sidus är)

svælttygs or (svält är)

svælt or (svält är)

to re or to man ska dra

razma hop.

(Sådant är då man skall dra rummen (bältet) hop)

zor fosse hug taze evdegi

(i är för det hugga tanden i väggen)

Ovan nämnda uttryck komma alla till användning, då säden är dåligt växt under rummen.

zor fosse zta anar.

(i är för det äta anar)

Säger man då rögen är dåligt växt.)

nå må he zör foas eta al
knunt a o (nog må det i är
fås äta alla knuter upp)

Säges då alla södes-slag väet
diligst.)

o svættor (ihäl svältrings är)

Da söden är lite användes detta uttryck.

Uttryck om gods är:

gunt sas ora (gott södes ör)

gunt raa ar (gott råg ör)

Säges då rågen väet bra)

Kakobres or (kakbröds ör)

Säges då all söd väet bra och
särskilt kom under äldre tid,

memera då vetet väet gott,

zör foas eta bora kakobre.
(i är fås det äta bara kakbröd)

da komet och vetet väet bra

200 klapsle anana (i är
 slips det agnarna) Brukas man
 röga, då man skördar röy då
 den är väl värt.

Under äldre tid lär det ha
 funnits för varje by ett gemensamt
 rödesmagasin, som på Nuckö mål
 kallas för huspekka (husod-
 magasin). Senna hade sin
 plats i närheten av ~~husod~~ herrgården.
 Mr detta magasin fingo bönderna
 låna röy på ~~husod~~ vären, när
 deras egen var slut och mot en
 liten ränta, som bestod av röd,
 låmma det lånta tillbaka på
 hösten, så man alltid under
 äldre tid hade out om röd,
 för det ha funnits rödana

Landsmålsarkivet Uppsala 8722
 Fr. Isberg 1935. NUCKÖ Klottorp
 ESTL.
 Frgl. 19

bönder, som hade så gott som
 all sin söd som de behövde
 till bröd under året skuld i
 detta magasin. Detta magasin
 lär ha upphört ~~att~~ på 1892-1893.
 Sagesmannen mindes i precis
 vilket år men något av de
 ovannämnda lär det ha varit.
 Detta magasin lär ha haft
 till föreståndare en av de
 rikaste bönderna i byn,
 Hans Stalman. Sen söd, som
 man hade lånat in detta
 magasin, kallades för hu sp zk ar -
sk u l d e. (Nuvarande magasinets skuld)
 Så bröten kom och rågen var
 tröskad, mätte var och en, som hade
 skuld, först för denna skuld till loka.

Uttryck för brist på spummil.

uta se (utan säd)

kon (a^u sor (kam lös)

ent sas-kon (inte sädes kam)

ent a^t s^as kon (inte en
sädskam)

al kaldena dra t^om

(alla kär (sädsköl) örotorna)

Så vitt som mina ryges män
kunnet uppge, minnas de ej så
man oavänt andra ämnen i
stället för säd till bröd än
agnar.

Sådant bröd, som innehåll
agnar kallades för vallek.
öven agn bröd (aⁿ bre).

Bröd, som inte innehåll agnar, kallades
i motsats h^öst^ll r^aent bre (rent bröd)

8.

Enligt sagesmännen lär man
inte sedan 1870 talet ha blundat
agrar mera direkt i brödet,
utan det kan ha kört
någon gång, att man inte
rensat hert alla agrar så
noga somt lämnat så söder
kvar i rågen.

Så vill jag kunnat konstatera
har man ej använt back
som ersätt mig för mjöl i
brödet i Klattorp på 1800-talet,
Skulle så ha varit fallet,
skulle bestått naturligt
gamla personer ha kört be-
rättas om det.

Landsmålsarkivet Uppsala 8722
Fr. Isberg 1935. NUCKÖ Klottorp
ESTL.

Frgl. 19

Uttryck, som beteckna lust på föder.

9.

L₂t₂ st₂l₂k₂r₂m (^{lite} ~~lita~~ föremål)

L₂t₂ f₂o₂r (lite föder)

u₂s₂a₂l₂d₂ h₂a₂z₂ o₂r (usult hö är)

L₂t₂ h₂a₂z₂ (lite hö)

k₂n₂a₂p₂a₂ h₂a₂z₂ s₂k₂e₂d (knapp hö körd)

n₂e₂(s)₂f₂o₂r (nöd föder)

Säges om takholm, som ges åt djuren)

Uttryck, som beteckna kreaturens
utvultna tillstånd.

k₂m₂d₂o₂n₂a₂ a₂(r₂a) s₂o₂m s₂k₂r₂n₂o₂r
(korna äro som "skinar")

Skino kallas en gammal bryn-
sten, som ör vindig efter det
at man vässat, brynat,
(s₂k₂r₂n₂a) lien med den.

kmdona, krzana, ara som
krakar (karna, kreaturen, äro
som krokar)

krzana ara som skugar
(kreaturen äro som skuggor)

kmdona ara som hufar
(karna äro som ~~hyndor~~ hyndor)

kmdona ara stzuar
(karna äro styrar)

kmdona horkent bara rumpa
(karna orka inte bära rumpen)

kmdona ara so fotzaren dar
falner (karna äro så dåliga
att de falla ner)

kmdona ara fotzar
(karna äro dåliga)

kmdona ara magrar
(karna äro magra)

Landsmålsarkivet Uppsala 8722
Fr. Isberg 1935. NUCKÖ Klottorp
ESTL.
Frgl. 19

kundona dra 2 m 3 om ürköta 11.
(Korna äro liksom urhalkade)
Kundona se ut som speker
(Korna se ut som spiken)
Kundona dra som vengorban
(Korna äro som vingelben).

Till nödfoder för man ha
använt, för och på vären, då
häft och halmen tog slut, för
man ha rivit taket från husen
och gått ~~den~~ halmen åt korna.
Lätta för ofta under äldre tid
ha förekommit.

Landsmålsarkivet Uppsala 8722
Fr. Isberg 1935. NUCKÖ Klottorp
ESTL.

Frgl. 19

Beredning av nödbröd.

Under äldre tid lär det icke så sällan ha hänt att man blandade agnar i rågen, som skulle bakas till bröd. Om man ansåg sig or andra ämnen visste mina sagesmän ej.

Detta bröd, som bakades or agnar blandade med råg kallas på Nucksmål för vallek.

Under dåliga sädesår brukade man inte alls taga upp säden då man tulade (kastade) säden, så att vinden fick bläsa bort agnarna, utan man trögde

upp ett säll i taket och sållade
bort de grövsta agnarna, sådes-
axen och holustrån, de fina
agnarna och dammet fick falla
ner i drösen och maldes till-
sammans med den till mjöl.

Någon gång lär det ha hänt
att man på vintern rensat säden
någor lunda ren från agnar,
och att det då på vår tiden
synes, att rågen inte räckte
till, och att samtidigt agnarna
voro slut. Under sådona för-
hållanden lär man ha gått
till kurrgården och läst
agnar och när man kom hem
med agnröckarna förde man

rågen ut i loagen och blandade
den upps med agnar.

Så för hällandena voro mycket
värta lär man ha blandat så
mycket agnar i rågen tills man
antog att brödet inte mer
skulle hålla i hop.

Om södant bröd, som innehöll
mycket agnar brukade man
säga, att man inte fick gå
med eldpärten i närheten av
det, ty då tog ~~det~~ bröd-
kanten eld och brann upp.

Man brukade även säga att
det var skævat (skävigt)
Ex. Bre: a(r) skævat.

15
Bröd, som innehöll agnar, bakades
på samma sätt som vanligt rust-
rögbröd.

Under krigstiden brukade man
öven lägga råpotatis, som rivits
sönder till mas på rivjärn, i
rögbrödet.

Under första ~~tid~~ tiden, då man
höll sig med getter, kör man gett
den grön barr och tall barr i stället
för hö.

I brist på potatis kör man
under äldre tid ha gett höst
gödsel (lofar) åt svinen.
Samma gödsel fick då vara
fäsk, och inte för gammal.

Under äldre tid var det vanligt,
 att man hode lång halme i sängen
 under kuddarna, (modrosset), När
 denna långhalme (søgg halmen) ^{skymdes}
 förnyades gades den gamla
 åt kreaturen till foder.

Så man gav takhalme åt
 kreaturen, var det de nyaste
 taken, som revos av, för detta
 ändamål. i O.

Det lär ha varit i yttersta
 nödfall, som man gav takhalme
 åt kreaturen, I huvudsak lär
 det ha varit sådana husbönder,
 som höllo för stora kreatursbesät-
 ningar och inte ides göra all
 öngsverk under sommaren.